

Postępowanie upadłościowe w modelu postępowania cywilnego

ZJAZD KATEDR I ZAKŁADÓW POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Jastrzębia Góra, 22–25 września 2021 r.

dr hab. Andrzej Torbus, prof. UŚ (WPiA, Uniwersytet Śląski w
Katowicach)

Motta

„Postępował jak większa część ludzi, którzy wiodą takie nierozsądne życie: **odwlekał do ostatniej chwili zaspokojenie należności, które w oczach mieszczan uchodzą za dług święty. I oto kupiec ów poważny został naraz okrzyczany za oszusta, ów bałamut wydał się teraz starym nicponiem.**” H. Balzac „Ojciec Goriot”

„W dawnych czasach upadłość uważało się za zbrodnię, dla której nawet kara śmierci nie była zbyt surową”. M. Fruchs, Gł.Prawa 1934

„Pamiętać tu trzeba o tym, że upadłość konsumencka zawsze odbywa się kosztem pozostałych obywateli, którzy mądrze się gospodarząc nie dopuścili do powstania nadmiernego zadłużenia, często za cenę pozostawania na niższej stopie życiowej. Jej istota polega bowiem na oddłużeniu, którego koszty ponoszą wszyscy” Druk sejmowy Nr 556, Sejm VI kadencji

Historia

W niepodległej Polsce instytucję upadłości regulowały do 1.1.1935 r. akty prawa dzielnicowego, które statuowały cztery różne systemy upadłości. **Najstarszy z nich, obowiązujący na ziemiach byłego Królestwa Kongresowego, opierał się na francuskim Kodeksie handlowym z 10.9.1807 r. w jego pierwotnym brzmieniu (księga III tego kodeksu nosiła nazwę „O upadłościach i bankructwach” i zawierała art. od 437 do 614). Na pozostałych ziemiach zaboru rosyjskiego obowiązywały art. 384–549 rosyjskiej ustawy postępowania sądowego handlowego z 1832 r. w redakcji z 1893 r. (tom XI, część druga Zbioru praw cesarstwa rosyjskiego. Na ziemiach byłego zaboru pruskiego obowiązywała ordynacja upadłościowa z 10.2.1887 r. w brzmieniu obwieszczenia z 20.5.1898 r.³, regulująca całokształt zagadnień prawa materialnego i postępowania upadłościowego. W byłym natomiast zaborze austriackim, włącznie z cieszyńską częścią województwa śląskiego, obowiązywała austriacka ustawa konkursowa z 10.12.1914 r., którą na zasadzie § 2 lit. e rozporządzenia Rady Ministrów z 14.9.1922 r. rozciągnięto również na teren Spiszu i Orawy, uchylając tam węgierską ustawę konkursową.**

S. Gurgul, EP 2014/6

cd. II RP do teraz

- Rozporządzenie Prezydenta RP z 24 października 1934 – Prawo upadłościowe (tekst pierwotny Dz. U. Nr 93, poz. 834, tj. Dz. U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 ze zm.) - **230 artykułów.**
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej - Prawo o postępowaniu układowem, Dz.U. 1934 Nr 93, poz. 836 - **83 artykułów.**
- Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze.
- Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (tj. Dz. U. z 2017 r. poz. 1508) - **456 artykułów.**

Zmiana nazwy:

- ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. na **Prawo upadłościowe** (tj. Dz. U. z 2016 r. poz. 2171) – **546 artykułów.**

Obecnie c.d.

- Ustawa o licencji doradcy restrukturyzacyjnego, z dnia 15 czerwca 2007 r. tj. z dnia 3 czerwca 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 883)
- Prawo spółdzielcze (Dz. U. z 2017 r., poz. 1560)
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tj. Dz. U. z 2016 r., poz. 1988)
- Ustawa o przedsiębiorstwach państwowych z 1981, Dz.U. z 2013 r. poz. 1384, tj.
- Ustawa o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych z dnia 5 listopada 2009 r., t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1910
- Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej z dnia 11 września 2015 r, t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1170
- Ustawa o komercjalizacji państwowego przedsiębiorstwa użyteczności publicznej „Poczta Polska” z dnia 5 września 2008 r. (Dz.U. Nr 180, poz. 1109)

Teza: Postępowanie upadłościowe ma charakter złożony, co nie przekreśla jego kwalifikacji jako rodzaju cywilnego postępowania wykonawczego.

Dylemat Komentatora:

„Postępowanie upadłościowe stanowi odrębny tryb sądowego postępowania wykonawczego, zbliżonego jednak **do sądowego postępowania egzekucyjnego ze względu na zasadniczy cel upadłości, jakim jest urzeczywistnienie za pomocą państwowych środków przymusu norm cywilnego prawa materialnego w dziedzinie stosunków zobowiązaniowych i zaspokojenie w ten sposób wierzycieli.** Ta definicja sformułowana przez *S. Gurgula* (*tenże*, Prawo upadłościowe i naprawcze, 2013, s. 517), wskazuje na wyraźny odrębny charakter Prawa upadłościowego w systemie prawa cywilnego. Z tego względu Prawo upadłościowe zawiera zarówno normy materialnoprawne, jak i procesowe, które razem zastosowane mają urzeczywistnić cel postępowania. **Zasadniczo jednak postępowanie upadłościowe jest postępowaniem cywilnym**”.

P. Zimmerman, Prawo upadłościowe. Komentarz, Warszawa 2020, art. 229, nb.1.

Propozycje kwalifikacyjne

- Rodzaj cywilnego postępowania wykonawczego.
- Postępowanie o mieszanym charakterze, w którym w zakresie rozpoznania wierzytelności w sensie formalnym dominują cechy postępowania nieprocesowego.
- Rodzaj odrębnej dziedziny prawa, prawo insolwencyjne, ze względu na przenikanie regulacji materialnoprawnych, w tym szczególnie z zakresu prawa handlowego, z prawem postępowania cywilnego, których celem jest regulacja sytuacji prawnej niewypłacalnego podmiotu.
- Rodzaj postępowania cywilnego, który realizuje szereg funkcji. Kryterium zasadnicze – postępowanie przed sądem.

Postępowanie czy postępowania upadłościowe

1. **Postępowanie o ogłoszenie upadłości.** Samo postępowanie o ogłoszenie upadłości ma charakter postępowania rozpoznawczego będącym odrębnym stadium postępowania upadłościowego. Nie bez racji Sąd Najwyższy wskazuje na wstępną rolę tego postępowania wobec właściwego postępowania upadłościowego (tzw. upadłości likwidacyjnej), w którym następuje zarówno rozpoznanie dochodzonych roszczeń, jak i ich zaspokojenie.
2. **Właściwe postępowanie upadłościowe (tzw. stadium likwidacyjne)**
3. **Układ w upadłości**
4. **Postępowanie oddłużeniowe**
5. **Postępowania ze względu na osobę insolwenta:**
 - Upadłość po śmierci dłużnika
 - Upadłość deweloperska
 - Upadłość konsumencka
 - Upadłość zakładów ubezpieczeń i reasekuracji
 - Upadłość banków, SKOK-ów
 - Upadłość Emitentów obligacji
 - Upadłość spółdzielni

c.d.

- Zgodnie z Tytułem Części III PU (poza upadł. spółdz.) są to odrębne postępowania upadłościowe. W wypadku spółdzielni szcątkowa regulacja w ustawie prawo spółdzielcze (art. 130 – 137 Pr.Sp.) Zgodnie art. 137 Pr.Sp. do postępowania upadłościowego w sprawach nieuregulowanych ustawą stosuje się przepisy prawa upadłościowego.
- Nie jest istotne dla ich kwalifikacji częściowe uregulowane upadłości w innych aktach prawnych (np. art. 158 – 169 Pr.Bank.)

„Materialne” prawo upadłościowe versus „procesowe” postępowanie upadłościowe

- Prawo upadłościowe – rozróżnienie na tzw. materialne i procesowe przepisy upadłościowe. Rozróżnienie obecne w polskiej doktrynie przedwojennej (zob. O. Buber) w opracowaniach współczesnych. Podstawa argumentacyjna powyższej dystynkcji wynika z oczywistej konstatacji, że prawo upadłościowe zawiera szereg unormowań dotyczących stosunków prawa prywatnego, których stroną jest upadły (regulacje stosunków obligacyjnych została określona jako „mały kodeks zobowiązań w upadłości). *M. Fruchs, Gł.Prawa 1934, nr 10 – 11, s. 766.*
- Podział nie istniejący w ustawie PU w ramach systematyki ustawy (tak jak w Austrii).
- Wyodrębnianie „materialnego” prawa upadłościowego ze względu na przedmiot regulacji przepisów (norm) jest zbędny, poza celami dydaktycznymi.
- Przepisy natury materialne nie stanowią samodzielnej części PU, ale są w swym celu zintegrowane z przepisami procesowym (PU).

Przykład tzw. Pre - Pack

PU – jako rodzaj postępowania cywilnego

Kryteria kwalifikacyjne przepisów (norm) procesowych

- Kryterium ius imperativum - przepisy procesowe mają w przeważającej części charakter imperatywny, określając w sposób wiążący zachowanie sądu i stron.
- Kryterium udziału organu władzy publicznej, któremu przysługuje upoważnienie do władczego kształtowania sytuacji prawnej podmiotów podlegających jego kompetencji.
- Kryterium celu – przepisy procesowe są kwalifikowane jako tzw. przepisy (normy) instrumentalne, które służą urzeczywistnieniu norm zasadniczych (materialnych)
- Kryterium skutku, co do zasady przepisy procesowe nie wkraczają w obszar stosunków prawa cywilnego.

Funkcjonalne kryterium kwalifikacji postępowania jako rodzaju postępowania cywilnego

Postępowanie cywilne to prawnie zorganizowane działanie ludzkie służące załatwianiu spraw cywilnych, które nie ma charakteru jednolitego. Załatwianie spraw cywilnych oznacza ich rozpoznawanie, przymusowe wykonywanie orzeczeń i innych aktów w tych sprawach oraz dokonywanie innych czynności w tychże sprawach.

Egzekucja singularna – egzekucja uniwersalna

Prior tempore potior iure

concursum creditorum

1. Sądowe postępowanie egzekucyjne jako rodzaj egzekucji singularnej

Postępowanie egzekucyjne – kryterium definicyjne przymus państwowy. Czynność egzekucyjna to czynność dokonywana przez organ władzy publicznej w oparciu o udzielone imperium.

2. Przymus państwowy

Brak definicji przymusu w kodeksie postępowania cywilnego wyjaśnia się założeniem, że jest to cecha konstytutywna postępowania egzekucyjnego. Za A. Marciniakiem należy przyjąć szerokie rozumienie przymusu egzekucyjnego, który obejmuje:

- skonkretyzowane w normie prawnej środki (np. art. 814 § 1 KPC: otworzenie mieszkania oraz innych pomieszczeń i schowków dłużnika, przeszukanie jego rzeczy, mieszkania i schowków, a także odzież, którą dłużnik ma na sobie; art. 916 § 1 KPC: grzywna, nakazanie przymusowe doprowadzenia, areszt nieprzekraczający miesiąca; ponadto art. 1053 § 1 KPC: grzywna; art. 1050¹, 1050² KPC nakaz zapłaty przez dłużnika na rzecz wierzyciela określonej sumy pieniężnej).
- wynika z istoty zespołu czynności podejmowanych przez organ egzekucyjny, tak w przypadku konwersji części niepieniężnego majątku dłużnika na odpowiednią sumę pieniężną za pomocą wywłaszczenia określonych składników majątku dłużnika i ich sprzedaży albo realizacji innych praw majątkowych dłużnika. A. Marciniak, Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych, Warszawa 2019, s. 136 i n.

Egzekucja uniwersalna

- W orzecznictwie ugruntowany pogląd, że upadłość jest *egzekucją uniwersalną*, która w odróżnieniu od egzekucji singularnej, ma na celu równomierne, choćby częściowe zaspokojenie wszystkich wierzycieli wobec całego majątku niewypłacalnego dłużnika, w trybie i na zasadach uregulowanych w prawie upadłościowym.

wyroki Sądu Najwyższego z dnia 26 czerwca 2003 r., V CKN 416/01, z dnia 13 grudnia 2006 r., z dnia 26 sierpnia 2009 r., I CSK 34/09, OSNC-ZD 2010, nr 2, poz. 57; por. także wyroki z dnia 19 czerwca 2009 r., V CSK 460/08, z dnia 23 października 2008 r., V CSK 130/08, z dnia 9 maja 2008 r., III CSK 364/07, z dnia 2 października 2007 r., II CSK 301/07, z dnia 5 października 2005 r., II CK 97/05, z dnia 30 października 2003 r., IV CK 144/02, z dnia 3 września 2010 r., I UK 77/10.

- W doktrynie zgodnie przyjmuje się, że podstawowym celem postępowania zwanego upadłością właściwą lub likwidacyjną jest zaspokojenia wierzytelności wierzycieli upadłościowych. Wprost nie jest wyrażona odrębność zaspokojenia tożsamego z egzekucyjnym od specyficznego zaspokojenia wierzytelności upadłościowej, ale to zagadnienie jest jednak zauważone.

Kryteria klasyfikacji egzekucji uniwersalnej

- Dla jej przeprowadzania stosuje się środki przymusu.
- Skierowana do całego majątku zdatnego egzekucyjnie (masy upadłości).
- Polega na tzw. stabilizacji masy majątkowej upadłego.
- Spieniężenie w celu podziału funduszu upadłości między wszystkich wierzycieli.
- Realizuje normatywną zasadę interesu grupowego wierzycieli.
- Zaspokojenie polega na udziale wierzyciela upadłościowego w wartości funduszu masy upadłości.

Przymus egzekucyjny w postępowaniu upadłościowym

W postępowaniu upadłościowym przymus egzekucyjny wynika następstw postanowienia o ogłoszeniu upadłości w postaci pozbawienia dłużnika zarządu majątkiem tworzącym masę oraz uprawnień majątkowych dotyczących masy upadłości (*nuda proprietas*), postanowienia o powołaniu syndyka, przymusowej likwidacji masy upadłościowej. Ponadto jego przejawem są również czynności dokonywane przez komornika na podstawie odrębnego upoważnienia wynikającego z przepisów PU (art. 174 ust. 1 PU: jeżeli syndyk napotyka przeszkody ze strony upadłego przy obejmowaniu majątku upadłego, wprowadzenia syndyka w posiadanie majątku upadłego dokonuje komornik sądowy; 178 ust. 2 PU: poszukiwanie majątku upadłego przez komornika).

Art. 75. 1. Z dniem ogłoszenia upadłości upadły traci prawo zarządu oraz możliwość korzystania z mienia wchodzącego do masy upadłości i rozporządzania nim. **Art. 77. 1.** Czynności prawne upadłego dotyczące mienia wchodzącego do masy upadłości są nieważne. **3.** Powstanie masy upadłości **Art. 61.** Z dniem ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu wierzycieli upadłego.

Należy odróżnić sytuacje, które wymagają zastosowanie przymusu egzekucyjnego na zasadach ogólnych (egzekucja komornicza), jako przykład można wskazać roszczenie o wydanie rzeczy do masy w następstwie wydania wyroku pauliańskiego i wyroku windykacyjnego (art. 131 PU w zw. z art. 527 i n. KC, art. 134 ust. 1a PU przekazania składników majątkowych do masy upadłości).

Syndyk – organ egzekucyjny ?

Dla prowadzonych rozważań istotne jest podkreślenie, że syndyk nie jest organem państwa na płaszczyźnie procesowej lub materialnoprawej. Odmiennie w prawie karnym na mocy art. 115 § 13 pkt 3 KK *syndyk* posiada status funkcjonariusza publicznego. Spór czy przyznać syndykowi status funkcjonariusza publicznego, organu sądu, pomocniczego organu sądu jest irrelevantny dla przyznania mu statusu organu egzekucyjnego na wzór komornika

Realizacja odpowiedzialności majątkowej upadłego w postępowaniu wykonawczym egzekucyjnym i upadłościowym.

- **Cywilistyczne ujęcie tzw. sankcji egzekucyjnej**
- **Zaspokojenie wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym – relacja między świadczeniem a odpowiedzialnością majątkową**
- **Zaspokojenie wierzyciela upadłościowego w postępowaniu upadłościowym – roszczenie o zaspokojenie z (udział w) wartości funduszu masy upadłościowej**
- **Realizacja odpowiedzialności majątkowej upadłego a kwestia dochodzenia roszczenia przez wierzyciela upadłościowego**
- **Egzekucja uniwersalna a inne cele (funkcje) postępowania upadłościowego**

Podsumowanie: Tak samo jak w postępowaniu egzekucyjnym, celem upadłości jest urzeczywistnienie prawa do zaspokojenia wierzytelności z majątku dłużnika. Prawo wierzyciela do żądania w postępowaniu publicznoprawnym zaspokojenia wynikające z odpowiedzialności majątkowej za dług zobowiązanego jest ściśle powiązane z funkcją egzekucyjną prawa (postępowania) upadłościowego. Ogłoszenie upadłości wpływa zarówno na sytuację materialnoprawną stron stosunku prawa prywatnego, jak również na sposób zaspokojenia i tym samym relację między długim i odpowiedzialnością (tzw. sankcją egzekucyjną). Wraz ogłoszeniem upadłości swoistemu zawieszeniu podlega prawo wierzyciela do żądania osobistego, powinnego zachowania dłużnika wyznaczonego treścią zobowiązania oraz treścią zobowiązania oraz wszczęcia egzekucji.

W upadłości zespoleniu podlega majątek dłużnika, który przestaje służyć realizacji odpowiedzialności za dług zindywidualizowanego wierzyciela - odpowiednio roszczenie o poszczególne prawo wierzyciela upadłościowego o skonkretyzowane świadczenie przekształca się w prawo do udziału w wartości masy upadłościowej